

*Драгољуб М. Поповић,
доцент Правној факултету у Београду*

УПОРЕДНИ ПОГЛЕД НА СРПСКЕ УСТАВЕ

Српско право се у прошлом веку развијало под европским узорима. Наше установе биле су, како би казао Слободан Јовановић, постепено европеисане. Страни образци, међутим, нису само преузимани, него су и мењани и прилагођавани домаћим потребама. Рецепција страног права у обновљеној Србији била је сложен и замршен друштвени процес, који још увек није довољно проучен. Тај процес се никако није ограничавао на законодавство, него је захватио и судску праксу, а изнад свега се одвијао у правној и политичкој мисли онога времена. Прихватање страних узора и њихово пресађивање представљало је једну од најважнијих полуга развитка нововековног српског права.

Србија је под Михаиловом другом владом добила уређење које је подсећало на немачке државице. Намесницима је по доношењу Устава од 1869. изгледало да су политичке установе само дотеране јер они нису одступили од узора на који се угледао настрадали кнез. Намеснички устав је створио један примерак уставне монархије немачког типа.

Монархија немачког типа је у Србији, под владом Намесничкога устава, сразмерно брзо доспела у кризу. Ова је у почетку узела облик судара владе и скупштине, да би се доцније преобратила у краљев сукоб с Радикалном странком.

Доношењем Устава од 1888. немачки тип уставне монархије био је у Србији напуштен. Уведен је британски образац, који је с правом сматран савршенијим и примеренијим идеји о владавини народа.

Милановим повратком у земљу, 1894, Устав није измењен али је круна ступила у дејство. Обреновићи, међутим, нису успели да се у 1894. задрже на активирању круне. У мају је васпостављен Устав од 1869, те је Србија поново постала уставна монархија немачког типа.

Пошто је парламентарни систем ухватио корене у Србији и потпуни повратак немачкоме образцу, у реалистичноме разматрању, изгледао немогућ, двор је пристао на нагодбу с најснажнијом политичком странком, што ће довести до новог, октроисаног устава од 1901. Идејна инспирација његових твораца налазила се у оквирима старе недоумице о избору модела. Радикали су хтели енглески, а краљ и напредњаци немачки уставни образац. Субјективно гледано, октроисани устав требало је да представља средњи пут. Ако се Устав, међутим, посматра без обзира на изворе надахнућа његових твораца, онда изгледа да је постигнут исход који би највише одговарао француском образцу орлеанскога парламентаризма.

После мајског преврата и доношења Устава од 1903. којим је васпостављено стање од 1888, изгледало је да више неће бити недоумица у погледу обрасца наших политичких устава. Стојан Протић је писао да је „енглеска уставност и парламентарност углед свима земљама“, Милован Миловановић је тврдио да смо и ми „као и други културни народи усвојили енглески систем владавине“.

Ваља казати да ни овога пута пресађивање и прихватање туђег модела није било потпуно. Енглески и белгијски узор били су преправљени. Тако је уместо тамошњег дводомног система код нас прихваћен једнодомни. Осим тога, за разлику од Енглеске, у Србији је краљ присуствовао и председавао владиним седницама. Најзад, распоред страначких снага у Србији био је донекле специфичан. Србија је имала вишестраначки систем у којем је радикална странка, због свог утицаја у народу, имала изузетан положај. Њеним цепањем по-

сле тзв. фузије од 1901, распао се радикални народни покрет на две јаке политичке групе. Протић је у оваквом стању гледао почетак двостраначког режима. Србија се полако кретала ка бипартизму и приближавала чистијем британском моделу.

Упоредни поглед на српске уставе показује да је наш уставни развитак текао као процес рецепције страних политичких установа у којем су се смењивали и прихватили различити узорци са стране. Извори интелектуалних надахнућа претакли су политичке и друштвене интересе у страначке програме и стремљења. Испреплетаност таквих извора и судар различитих идеја у нашој правној и политичкој мисли довели су до бурног уставног развитака у земљи једноставне друштвене структуре. Због тога се наша уставна повест не може разумети без посматрања европске правне повести. Читава наша правна повесница представља тек одељак европске, јер ми смо у сопственоме развиту поновили део европског искуства.